

מערכת זה"ב

(זיכויים והעברות בזמן אמת)

מערכת סליקה פרטנית ומיידית, לביצוע מהיר וסופי של הוראות תשלום

רפורמה במערכות
התשלומים והסליקה

ספטמבר 2007

מערכת זה"ב

בנק ישראל משיק את מערכת זה"ב (זיכויים והעברות בזמן אמת - RTGS) - מערכת מתקדמת לסליקה יעילה ואמינה של התשלומים השקליים במשק, בזמן אמת ובאופן סופי. המערכת החדשה פועלת במקביל לשיטת הסליקה הרגילה, שבה הפעולות המועברות באמצעות המסלקות אינן נחשבות סופיות במהלך יום העסקים. לעומת זאת, הוראות התשלום המועברות במערכת זה"ב מבוצעות באופן מיידי ונחשבות סופיות עם ביצוען. המערכת מבטיחה למשתמשים בה ביצוע מהיר ובטוח של תשלומים בכל רגע נתון: פעולת הסליקה מתבצעת תוך דקות ספורות, היא אינה ניתנת לביטול ומקבל התשלום יכול לעשות בו שימוש מיידי, מבלי לחשוף את עצמו לסיכונים. יחד עם הפעלת מערכת זה"ב, מוביל בנק ישראל בשנים האחרונות רפורמה מקיפה במערכות התשלומים והסליקה בארץ, במטרה להתאים אותן לתקנים הבין-לאומיים המקובלים בעולם. במסגרת רפורמה זו, הוארך משך יום העסקים הבנקאי, בוטל הנוהג לרשום הוראות תשלום בערך רטרואקטיבי והוכנסו שיפורים משמעותיים בהליך סליקת הצ'קים.

הרפורמה במערכות התשלומים והסליקה

בשלוש השנים האחרונות מוביל בנק ישראל - יחד עם הבנקים המסחריים, מסלקת הבנקים, מרכז הסליקה הבנקאי (מס"ב) ומסלקות הבורסה - רפורמה מקיפה במערכות התשלומים והסליקה בארץ. עיקרה של הרפורמה הוא הקמת מערכת סליקה מתקדמת ויעילה, בשם מערכת זה"ב (זיכויים והעברות בזמן אמת), שהחלה לפעול בסוף חודש יולי השנה. המערכת החדשה, שעקרונותיה ודרכי פעולתה יפורטו בהמשך, פועלת כמסלקה תוך-יומית, וכל התשלומים מתבצעים בה בזמן אמת, באופן מיידי וסופי. בשלב הראשון של הפעלת המערכת, יוכלו לבצע באמצעותה תשלומים רק המשתתפים בסליקה (בנק ישראל, הבנקים, המסלקות ובנק הדואר), ואילו הציבור הרחב יוכל להתחיל לפעול באמצעות מערכת זה"ב בתחילת ספטמבר.

יחד עם הפעלת מערכת זה"ב, הנהיג בנק ישראל - במסגרת הרפורמה שורה של שינויים ושיפורים גם במערכות התשלומים הקיימות, במטרה להתאים אותן לכללים הבין-לאומיים המקובלים בעולם. הצורך ברפורמה, ומעורבותו העמוקה של בנק ישראל בגיבושה ובהפעלתה, נובעים מהחשיבות הרבה שיש למערכות התשלומים והסליקה - גם ליציבות הפיננסית וגם לכלל המשק. מנגד, יכולות מערכות תשלומים לא אמינות לחשוף את המשתתפים בסליקה לשורה של סיכונים, העלולים להוביל להתפתחות סיכון מערכתי בכלל המשק.

מערכת הסליקה בישראל שבו משולבת מערכת זה"ב

בנוסף למערכת זה"ב, כולל מערך הסליקה הקיים, שבו חברים הבנקים המסחריים, בנק ישראל ובנק הדואר, כמה מערכות תשלומים, הפועלות זו לצד זו:

- **מסלקת הבנקים (הנייר)** - סולקת ממסרים (צ'קים וזיכויים וחייבים שונים) הניתנים על גבי נייר. המסרים נסלקים במסלקה בערבו של יום העסקים שבו הם הופקדו בבנקים. הבנקים רשאים לא לכבד ממסרים, ואלה מוחזרים בדרך כלל ביום שלמחרת הפקדתם. החזרות הממסרים נרשמות במועד ההחזרה לפי ערך שוטף של יום ההפקדה. הסליקה הכספית בין הבנקים נרשמת ביום העסקים הבא במערכת זה"ב.

- **מרכז סליקה בנקאי (מס"ב)** - מערכת אלקטרונית הסולקת הוראות חיוב

וזיכוי שאינן מבוססות על מסמכי נייר, כגון הרשאות לחיוב חשבון ("הוראות קבע"), תשלומי משכורות והחזרי מס, המועברות אליה על ידי הבנקים ועל ידי לקוחות שונים המורשים לשלוח הוראות ישירות למס"ב. הוראות החיוב והזיכוי נסלקות בערבו של יום ההעברה, לפי ערך אותו יום. ההעברות הבין-בנקאיות נרשמות ביום העסקים שלאחר יום ההעברה. המשתתפים בסליקה רשאים להחזיר את החייבים והזיכויים מספר ימים לאחר מועד הצגתם. הוראות התשלום המוחזרות מקבלות את ערך יום העסקים של יום הצגתן.

- **מסלקות הבורסה לניירות ערך בתל אביב** - מסלקת ניירות הערך סולקת את העסקאות בניירות ערך המתבצעות בבורסה ומספקת שירותים נוספים הקשורים בניירות ערך, כגון תשלומי ריבית על אגרות חוב ותשלומי דיבידנד. עסקאות בנכסים נגזרים נסלקות במסלקת המעו"ף.

הסליקה במערכות אלה מתבצעת על בסיס נטו לכל מערכת. לפני השקת מערכת זה"ב

עקרונות הליבה של הבנק הבין-לאומי לסליקה

ההכרה בגודל ובעוצמת הסיכונים הכרוכים בסליקה, הניעה לפני מספר שנים את הבנק הבין-לאומי לסליקה (BIS - Bank of International Settlements) לקבוע תקנים בין-לאומיים למערכות תשלומים וסליקה. במטרה להקטין את הסיכונים המאיימים על המשתתפים במערכות אלה, קבע ה-BIS עשרת עקרונות ליבה (Core Principles), שהחשובים בהם: מערכות התשלומים והסליקה צריכות להישען על בסיס משפטי איתן; לכל מערכת תשלומים צריכים להיות כללים ונהלים ברורים ומפורטים; המערכת צריכה להיות יעילה, יציבה ובטוחה תפעולית, ועליה לאפשר סליקה מהירה וסופית ביום ביצוע התשלום; תנאי ההשתתפות במערכת צריכים להיקבע על פי קריטריונים זהים לכולם. תפקיד חשוב ביישום עשרת עקרונות הליבה, מיוחד ה-BIS לבנקים המרכזיים: על הבנק המרכזי בכל מדינה להגדיר בצורה ברורה את מטרותיה של מערכת התשלומים והסליקה ולפקח על מערכות התשלומים והסליקה, כולל המערכות שאינן מופעלות על ידו.

נסלקו התנועות בכל אחת מהמסלקות בעיבוד אחד, שנעשה פעם אחת בסוף יום העסקים, והתוצאות נרשמו בדרך כלל בפיגור של יום עסקים אחד. הסליקה הסופית של כל מערכות הסליקה במשך התבצעה בסוף היום בהנהלת החשבונות המרכזית של בנק ישראל.

עיקרי הרפורמה במערכות התשלומים והסליקה

בנוסף להקמת מערכת זה"ב, פועלת, כאמור, הרפורמה להתאים את מערכות התשלומים והסליקה הקיימות בארץ לתקנים הבין-לאומיים המקובלים בעולם. במסגרתה, הוכנסו במערכות אלה כמה שינויים משמעותיים:

- **ביטול הרישום הרטרואקטיבי** - במשך שנים רבות התאפשר בארץ לבצע הוראות תשלום בערך רטרואקטיבי. במסגרת הרפורמה, בוטלה האפשרות לבצע העברות בין-בנקאיות עם ערך יום קודם, שלא אפשרה לקבוע את סופיות התשלומים ביום ביצועם. כיום, בסופו של כל יום עסקים בנקאי, חייבות היתרות בחשבונות הבנקים בבנק ישראל להיות סופיות.
- **הארכת יום העסקים הבנקאי** - במטרה לאפשר חפיפה טובה יותר בין יום הפעילות בבנקים לבין מערכת זה"ב, הפועלת גם בשעות מאוחרות, הוארכו שעות הפעילות במהלך יום העסקים הבנקאי. בימים א' עד ה' מתחיל יום העסקים הבנקאי בסוף יום עסקים הקודם ומסתיים בשעה 18:30 (במקום בשעה 15:00 קודם לכן), ואילו בימי שישי ובערבי חגים מתחיל יום העסקים בסוף יום העסקים הקודם ומסתיים בשעה 14:00. הארכת יום העסקים מקלה על הבנקים את הפעילות גם בתחומים נוספים, כגון הפעילות מול הבורסה לניירות ערך והפעילות מול חו"ל. במקביל, להארכת יום העסקים הבנקאי, שונו גם מועדי פרסום מדד המחירים ומדיניות הריבית של בנק ישראל, והם מתפרסמים עתה בתום יום העסקים הבנקאי.
- **שיפורים בהליך סליקת הצ'קים** - בשנה וחצי האחרונות מופעלת בהדרגה טכנולוגיה של הדמיית צ'קים (Imaging), שבה מצולמים הצ'קים מלפנים ומאחור. קבצי ההדמיה של הצ'קים הם אלה שמועברים בו ביום בין מרכז הבנק לבין סניפיו, בעוד שהעברת קבצי ההדמיה בין הבנקים מתוכננת לביצוע באפריל 2008. במסגרת החזרות הצ'קים, בחלק מהבנקים משתמשים בקובץ האלקטרוני, דבר המייעל את תהליך ההחזרות. במועד מאוחר יותר מתוכנן להתבצע שלב של "עיצור צ'קים" (check truncation), שבו יבוטל כליל הצורך בהעברה הפיזית של הצ'קים מבנק לבנק. הצ'קים עצמם יישמרו בבנקים שבהם הופקדו לפרק זמן קצר בלבד, במקום לתקופה של שבע שנים הנהוגה כיום. במסגרת ההכנות לעיצור הצ'קים, מנהלים נציגי הבנקים ובנק ישראל דיונים משותפים לקביעת מבנה צ'ק אחיד בכל הבנקים.

מערכת זה"ב

גולת הכותרת של הרפורמה במערכות התשלומים והסליקה היא הקמת מערכת חדשה - מערכת זה"ב - הידועה בעולם בשם **Real Time - RTGS** (מערכת לסליקה פרטנית מיידית). עם הפעלת מערכת זה"ב, מבצעת המערכת הפיננסית הישראלית זינוק משמעותי של כמה דרגות, המציב אותה בשורה אחת עם המדינות המפותחות בעולם. דרך פעולתה של מערכת זה"ב שונה לחלוטין מהאופן שבו פועלות מערכות התשלומים והסליקה הרגילות. במסלקת הצ'קים, לדוגמה, הממשיכה לפעול לצידה של מערכת זה"ב, מזוכה חשבונו של מקבל הצ'ק במועד התשלום רק על תנאי. הבנק שממנו נמשך הצ'ק ראשי, כאמור, לא לכבד את הוראת התשלום, ובמקרה כזה מוחזר בדרך הכלל הצ'ק ביום שלמחרת הפקדתו. סופיות התשלום בשיטה זו נקבעת, לכן, באיחור. פרק הזמן שעובר בין ביצוע הוראת התשלום באמצעות צ'ק לבין אישורה הסופי חושף את מקבל התשלום לשורה של סיכונים. סיכונים אלה עלולים להתפתח לכלל סיכון מערכת, שבו חוסר היכולת של אחד המשתתפים במערכת התשלומים לעמוד בהתחייבויותיו פוגע ביכולת התשלום של משתתפים אחרים במערכת.

מערכת זה"ב - שהסליקה באמצעותה מתבצעת בזמן אמת, ללא השהייה בין ביצוע הוראת התשלום לבין אישורה - מכניסה מימד חדש לפעילות הסליקה בארץ ונותנת מענה יעיל לבעייתיות הכרוכה בשיטות התשלום האחרות. המשתמשים במערכת זה"ב יודעים מיד עם ביצוע ההעברה הכספית כי התשלום שקיבלו הוא סופי ואינו ניתן לביטול, בדומה לתשלום במזומן. המערכת מאפשרת ליחידים ולגופים עסקיים במשק לבצע העברות כספיות בצורה מהירה ואמינה, וביכולתה להסיר את סימן השאלה המרחף כיום מעל מערכת התשלומים הרגילה. הוראות התשלום מתבצעות ביעילות ובזמן אמת, ביצוע כל הוראה נמשך דקות ספורות בלבד, ועם השלמתה היא, כאמור, סופית ובלתי ניתנת לביטול.

בדרך זו מגבירה מערכת הסליקה החדשה לא רק את ביטחון של הלקוח הבודד, אלא משפרת במידה ניכרת גם את רמת הביטחון במערך הסליקה ובכל מערכות התשלומים המתחברות אליו. מערכות הסליקה הקיימות מאפשרות, כאמור, להחזיר תשלומים, שהיקפם הכולל מצטבר מדי שנה לסכומים נכבדים למדי. בשנת 2006, למשל, הוחזרו במסלקת הנייר ובמס"ב כ- 8.2 מיליון צ'קים והוראות תשלום אחרות (2.2 אחוזים ממספר התנועות במסלקות) בהיקף כספי כולל של כ- 23 מיליארד שקל. התשלומים החוזרים עלולים לגרום לתגובת שרשרת שתפגע במשתתפים נוספים בסליקה ותיצור אי ודאות גדולה בכל מערך התשלומים במשק. מערכת זה"ב מציעה פיתרון למכשלה זו. הפעילות במערכת החדשה מהווה חלופה בטוחה לשימוש בצ'קים, ועל ידי כך היא מגבירה מאוד את הביטחון בכלל מערך התשלומים.

בנוסף לסליקה הדו-צדדית של לקוח מול לקוח, או בנק מול בנק, משמשת מערכת זה"ב גם כ"מסלקה של המסלקות". המערכת מקושרת ישירות אל מערכות התשלומים במשק

(מסלקת הנייר, מס"ב ומסלקות הבורסה), ואל המערכות הפנימיות בבנק ישראל. המסלקות משגרות אל המערכת, בחלונות זמן קבועים מראש, הוראות תשלום רב-צדדיות (חיוב של מספר בנקים כנגד זיכוי של מספר בנקים אחרים). הוראות תשלום אלה נסלקות במערכת זה"ב על בסיס רישום נטו, המחשב את ההפרש בין סך התקבולים לבין סך התשלומים לכל משתתף.

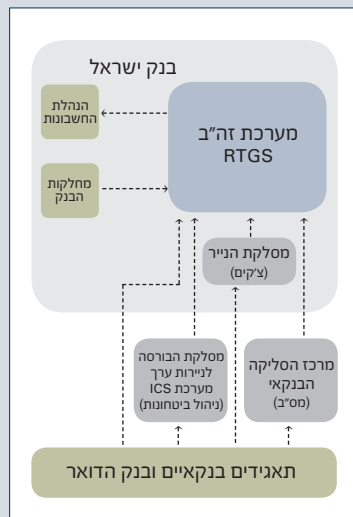
תהליך הסליקה במערכת זה"ב

הסליקה במערכת זה"ב מתבצעת לאורך כל יום העבודה בזמן-אמת. כל הוראת תשלום המגיעה למערכת נסלקת בנפרד, ללא קיזוז בין תנועות החובה והזכות של הבנק השולח. עם קבלת ההוראה מהלקוח, משגר סניף הבנק שלו הוראת תשלום אל מרכז הבנק, ומשם היא מועברת ישירות אל מערכת זה"ב בבניין בנק ישראל בירושלים. אם לבנק השולח יש יתרה מספיקה בחשבונו בבנק ישראל, פעולת הסליקה מבוצעת מיד: המערכת מחייבת את חשבונו של הבנק השולח ומזכה את חשבונו של הבנק המקבל. פעולות החיוב והזיכוי הן סופיות ובלתי ניתנות לביטול. לאחר השלמת הפעולה, נשלחות הודעות אישור לשני הבנקים. הבנק המקבל מזכה את חשבון המוטב, שיכול לעשות בכסף שקיבל שימוש מיידי, מבלי לחשוף את עצמו לסיכונים הנובעים מהאפשרות שהצ'ק יוחזר בשל חוסר כיסוי בחשבונו של המשלם, או בשל סיבות טכניות אחרות.

הפעילות במערכת זה"ב מתנהלת באמצעות

"חשבון סליקה" שיש לכל משתתף. חשבון הסליקה כולל חשבון עו"ש וחשבון אשראי, שאליו מעביר בנק ישראל בעת הצורך אשראי תוך-יומי כנגד ביטחונות. מערכת זה"ב מנהלת את הוראות התשלום המגיעות אליה לפי סדר הגעתן - "נכנס ראשון יוצא ראשון" (FIFO - First In First Out). יחד עם זאת, מאפשרת המערכת למשתתף לקבוע סדר עדיפויות להוראות התשלום השונות שלו, בהתאם לדרגת חשיבותן ודחיפותן. אם לבנק השולח אין יתרה מספקת לחיוב חשבונו בבנק ישראל, הוראת התשלום מועברת לתור. לכל משתתף בתהליך הסליקה יש תור משלו, שבו ממוינות התנועות לפי סדר העדיפויות שהוא קובע.

מערכות התשלומים והסליקה

המקור: בנק ישראל.

המערכת מספקת לו מספר כלים לניהול יעיל של התור, כגון אפשרות לשינוי סדר העדיפויות, שמירת עתודה כספית לצרכים מסוימים, אפשרות לבטל הוראות תשלום, וקבלת אשראי תוך-יומי מבנק ישראל. בסוף היום, כל הוראת תשלום הממתינה בתור מבוטלת, והודעה על כך נשלחת לשולח ההוראה.

הפחתת סיכונים במערכת זה"ב

מערכות תשלומים וסליקה שאינן יעילות די הצורך חושפות את המשתתפים בהן למספר סיכונים, שהעיקריים בהם:

- **סיכון אשראי**, שבו אחד הצדדים בעסקה אינו עומד במלוא התחייבויותיו, לא בזמן העסקה ולא אחריה.
- **סיכון נזילות**, שבו אחד הצדדים בעסקה אינו עומד במלוא התחייבויותיו במועד שנקבע.
- **סיכון משפטי**, העלול לגרום לאחד הצדדים בעסקה הפסדים בשל העובדה שמערכות התשלומים והסליקה אינן נתמכות בחוקים ותקנות ברורים.
- **סיכון תפעולי**, העלול לגרום לאובדן בלתי צפוי בשל ליקויים במערכות או בסביבתן, כגון טעויות אנוש, כשל טכני בחומרה או בתוכנה ותקלות בתקשורת.

סיכונים אלה עלולים להתפתח לכלל "סיכון מערכת", שבו כשל של אחד הצדדים גורם לכשל של משתתפים אחרים בסליקה. במקרים חמורים יותר עלולים הסיכונים לעבור ממערכת למערכת, ואף לגרום למשבר פיננסי בכלל המשק.

מערכת זה"ב עשויה לתרום לצמצום משמעותי של רמת הסיכונים הגלומה במערכות התשלומים. המערכת מבטלת למעשה את סיכוני האשראי והנזילות, שכן מיד עם השלמת העסקה הופך התשלום לסופי, והבנק המקבל יכול לזכות את לקוחו ללא חשש לביטול התשלום. כן מקטינה המערכת את התלות של משתתף אחד בשאר המשתתפים בסליקה, עובדה המפחיתה מאוד את הסיכון המערכתי של הבנקים המשתתפים בסליקה. הקמת מערכות גיבוי לרכיבים שונים במערכת זה"ב והקמתו של אתר גיבוי כולל למערכת זה"ב מצמצמות את הסיכון התפעולי. בנוסף, חקיקתו של חוק מערכות תשלומים יפחית את הסיכון המשפטי הגלום בפעילות במערך התשלומים והסליקה בישראל.

למי כדאי להשתמש במערכת זה"ב?

לצד הבנקים המסחריים והבנקים הזרים הפועלים בארץ, המעבירים את כל הפעילות הבין-בנקאית שלהם באמצעות מערכת זה"ב, מעניקה המערכת החדשה שירותי סליקה גם למספר רב של משתמשים נוספים. משתמשים אלה, היכולים להנות מסליקה מהירה, יעילה ובטוחה, הם מנהלי הכספים והחשבים של כל הגופים והחברות המעבירים ומקבלים מדי יום הוראות תשלום חשובות ודחופות: הגופים המוסדיים (קרנות הפנסיה, קופות הגמל וחברות הביטוח), חברות ומפעלים גדולים ובינוניים, בתי השקעות וברוקרים פרטיים. תועלת רבה מהשימוש

במערכת החדשה עשויים להפיק גם העוסקים בהמרות שקל-מט"ח, היכולים עתה לסלוק ללא חשש את כל הצד השקלי של פעילותם. מערכת זה"ב, שהשימוש בה אינו מותנה בסכום מינימום, מעניקה הגנה וביטחון מירבי גם למשקי הבית המבצעים עסקאות הכרוכות בהעברת טובין כנגד תשלום, כגון קניה ומכירה של דירות וכלי רכב.

ניהול נזילות תוך-יומית

בנוסף לאמינות, לביטחון וליעילות הכרוכים בשיטת הסליקה החדשה, מעניקה מערכת זה"ב לבנקים יתרון נוסף. המיידיות והסופיות של ביצוע הוראות התשלום מאפשרת לבנקים לדעת בכל רגע נתון בדיוק כמה כסף עובר בחשבונותיהם, וכל בנק יכול להחליט על צעדים מידיים לשיפור מצב הנזילות שלו בשקלים. במקביל, מחייבת שיטת הסליקה החדשה מהבנקים לגלות אחריות גדולה יותר לניהול הנזילות בחשבונותיהם. נזילות הבנק צריכה להספיק לביצוע כל עיבוד המגיע אל המערכת, לאורך כל שעות הפעילות היומית. מחסור זמני בנזילות עלול לפגוע בעבודת הסליקה - החל מגרימת עיכובים בעיבודים של תשלומים בודדים, וכלה בחסימה של קבוצת הוראות תשלום. כדי לצמצם עד כמה שאפשר מצבים כאלה ולאפשר למערכת זה"ב לפעול באופן חלק, מעמיד בנק ישראל לרשות הבנקים המשתתפים בסליקה אשראי תוך-יומי (**intraday credit**), שאותו הם יכולים לנצל על פי צרכיהם לאורך כל שעות הפעילות של המערכת.

האשראי ניתן לבנקים ללא ריבית, כנגד ביטחונות מלאים, למשך יום הפעילות בלבד, ועליהם לפרוע אותו עד שעת הסגירה של מערכת זה"ב. הביטחונות הנדרשים כנגד האשראי התוך-יומי הם אגרות חוב ממשלתיות ופיקדונות הבנקים בבנק ישראל. את אגרות החוב המשמשות כביטחונות לאשראי צריכים הבנקים להפקיד בחשבון מיוחד במסלקת הבורסה, שבו יוקצה תת-חשבון עבור הביטחונות של כל משתתף. מסלקת הבורסה לניירות ערך פיתחה עבור בנק ישראל מערכת ייחודית לניהול הביטחונות שיילקחו כנגד האשראי התוך-יומי (**ICS - Intraday Credit System**), כך שמשתתפי המערכת יכולים לשנות באופן דינמי במהלך היום את כמות האשראי התוך-יומי שיוזרם לחשבונם. המערכת מבצעת חישוב אוטומטי של כמות האשראי התוך-יומי, בהתאם לכמות ולסוג הביטחונות שהפקיד המשתתף.

הצורך בשמירה על נזילות תוך-יומית מחייב את הבנקים לנהל את הכספים העומדים לרשותם בדיוק רב. יחד עם זאת, מעניק להם המעבר לשיטה החדשה גם אפשרויות לחסוך בהוצאות, לצד יצירת הזדמנויות עסקיות נוספות ומכשירים פיננסיים חדשים, העשויים ליצור להם הכנסות נוספות. הצורך לנהל את מערך הנזילות בדרך אפקטיבית ויעילה ובזמן אמת פותח בפני הבנקים המשתתפים במערכת זה"ב אפשרויות לפעילות ביתרותיו הכספיות במהלך יום העסקים. אחת מאפשרויות אלה היא מתן הלוואות לבנקים אחרים, שנקלעו למצוקת נזילות זמנית. מערכת זה"ב גם מציגה בפני מנהלי הבנקים תמונת מצב בזמן אמת, ומאפשרת

תיקוני חקיקה

כדי להבטיח את הצלחת הפעילות של מערכת זה"ב ולמזער את הסיכונים המשפטיים הכרוכים בה, היה על בנק ישראל לבנות למערכת מסגרת משפטית תומכת. בנק ישראל פועל במערכת זה"ב בשלושה כובעים שונים: הוא גם מפעיל המערכת, גם משתתף בה כבנקאי של הממשלה וגם פועל בה כבנק מרכזי - למשל בתחום המוניטרי. ריבוי פעילויות זה חייב להגדיר בחוק את תפקידו של בנק ישראל במערך התשלומים והסליקה, את סמכות הפיקוח שלו ואת חובותיו כמפעיל המערכת. טיוטת "חוק מערכות תשלומים" שגיבש בנק ישראל מסדירה סוגיות משפטיות נוספות, כמו למשל נושא סופיות התשלומים. בנושא זה יוצר החוק הסדר משפטי, המבטיח כי עם חיוב חשבון הסליקה של שולח ההוראה מתבצע זיכוי מוחלט בחשבוננו של מקבל התשלום, ומאותו רגע התשלום אינו ניתן לביטול.

סעיף אחר בחוק מתמודד עם מצב של פשיטת רגל של אחד המשתתפים במערך התשלומים והסליקה. גם במקרה זה נוצר הסדר משפטי שמבטיח כי במקרה זה לא יחול "כלל שעת האפס" - במקרה של פשיטת רגל (פירוק) של אחד המשתתפים במערכת זה"ב, כל הוראת תשלום שנשלחה סופית עד למתן צו הפירוק תישאר בתוקף. חוק מערכות תשלומים מעניק גם לבנק ישראל סמכות לספק למשתתפים במערכת זה"ב נזילות תוך-יומית כנגד ביטחונות. ביטחונות אלה ניתנים למימוש לאחר פניה קצרה, וללא צורך בפנייה לבית המשפט. נושא נוסף המחייב תיקוני חקיקה הוא הכוונה להנהיג בעתיד עיצור צ'קים. כתוצאה מהעברת הקבצים האלקטרוניים בלבד לסניפים, הקובץ האלקטרוני הוא גם זה שיוחזר במקרה של אי כיבוד הצ'ק. מצב זה מחייב הכנסת תיקון בחוק, שיתיר לבנקים להחזיר צ'קים סרוקים במקום צ'קים מקוריים.

בנוסף לתיקוני החקיקה, חתם בנק ישראל על מספר הסכמים, המסדירים את מערכות היחסים עם הגופים השונים הפועלים במערכת זה"ב. בין היתר נחתמו הסכמים כאלה עם הבנקים המסחריים, מסלקת הנייר, מס"ב ומסלקות הבורסה. כן נקבעה שורה של כללים ונהלים לתפעול מערכת זה"ב.

היקף הפעילות הצפוי במערכת זה"ב

מדי יום עוברת במערכות התשלומים בארץ כמות עצומה של הוראות תשלום, בהיקף כספי של מיליארדי שקלים. בשנת 2006 הוצגו במסלקת הנייר כ-150 מיליון צ'קים, בסכום כולל של כ-710 מיליארד שקל. יחד עם המסלקה האוטומטית (מס"ב) ועם מסלקות הבורסה, הסתכם הסכום הכולל שנשלח אשתקד בארץ בכ-7.4 טריליון שקל. עם הפעלת מערכת זה"ב יעבור חלק מנפח תשלומים עצום זה להיסלק במערכת החדשה. ההערכה היא שבשל עלויות השימוש במערכת זה"ב, יבוצעו בה בעיקר תשלומים בסכומים גבוהים ותשלומים דחופים. התשלומים שערכם הכספי נמוך ימשיכו להתבצע באמצעים האחרים: כרטיסי אשראי, צ'קים, הוראות קבע ומזומנים. מבחינת מספר העסקות, ימשיכו רוב התשלומים להתבצע באמצעים הקיימים. מערכת זה"ב, לעומת זאת, תנהל מדי יום מספר תשלומים קטן יחסית, אולם היקפם הכספי הכולל יהווה חלק ניכר מסך התשלומים במשק. הערכה זו נשענת על ניסיון שהצטבר בעולם, המראה כי שילוב מערכת RTGS במערך

למופקדים על ניהול הנזילות והעסקים לקבל החלטות מיידיות ולשלט בצורה היעילה ביותר על זרימת התנועות הכספיות בשקלים.

אפשרות לסליקה סופית גם במטבע חוץ

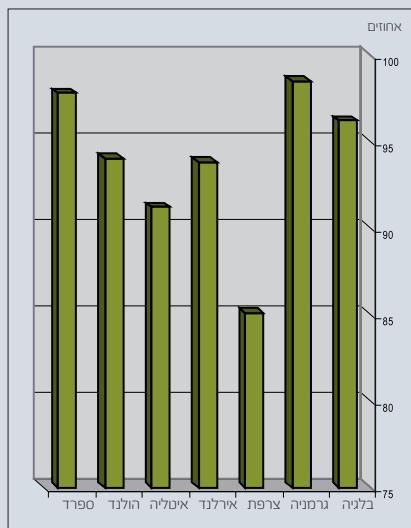
הפעלת מערכת זה"ב פותחת בפני ישראל אפשרויות חדשות גם במישור הבין-לאומי. החשובה בהן היא ההצטרפות הצפויה של מטבע השקל למערכת CLS, המחייבת קיום מערכת RTGS במדינות החברות בה. מערכת CLS (Continuous Linked Settlement) שהוקמה לפני כחמש שנים על ידי הבנקים הגדולים בעולם, פועלת כמסלקה בין-לאומית לעסקות המרה בין מטבעות חוץ. הפעילות בה דומה לזו של מערכת RTGS, אולם במקום פעולת סליקה במטבע אחיד, היא מבצעת בו-זמנית פעולת סליקה והמרה ממטבע למטבע. גם כאן שני זרמי הכספים המרכיבים את עסקת ההמרה - התשלום במטבע האחד והתקבול במטבע האחר - מועברים אל המערכת בו-זמנית. כתוצאה מכך, ההעברה הסופית של התשלום במטבע אחד מתבצעת רק אם וכאשר מתבצעת העברה סופית של המטבע השני. הסליקה המתבצעת במערכת CLS היא לכן סופית ואינה ניתנת לביטול.

על פי המתוכנן, צפוי מטבע השקל להצטרף בשנה הקרובה לסליקה במערכת ה-CLS. צירופו של המטבע הישראלי למערכת הסליקה העולמית יפחית במידה משמעותית את סיכויי ההמרה הכרוכים בפעילותם של גורמים עסקיים בארץ עם גורמים בחו"ל ויגביר את יציבותם. שילובו של השקל בין 15 המטבעות החשובים בעולם, הנסלקים כיום במערכת CLS, יחזק מאוד את המטבע הישראלי ויהפוך אותו למטבע בר-המרה, הנסחר באופן חופשי בעולם.

רמת בטיחות גבוהה ביותר

מערכת זה"ב משלבת מרכיבים מתקדמים ביותר, המבטיחים למשתתפים בה רמת בטיחות גבוהה. הממשק בין המערכת לבין המשתתפים העיקריים - הבנקים המסחריים ומסלקות הבורסה לניירות ערך - מבוצע באמצעות מערכת SWIFT, שהיא הסטנדרט הבין-לאומי המקובל להעברת כספים במערכות תשלומים. מערכת זה"ב תוכננה בהתאם לסטנדרטים שנקבעו על ידי הרשות לאבטחת מידע בישראל. האמצעים הטכנולוגיים שלה משלבים מערכות שליטה ובקרה על כל התשתיות והיישומים של המערכת. לצידן, מותקנים במערכת זה"ב אמצעי גיבוי מתקדמים, המאפשרים להתגבר על תקלות גם באתרים רחוקים. מספרי חשבונות הבנקים במערכת יהיו במבנה אחיד, שיאפשר להעביר את התשלום לחשבון המוטב בצורה ישירה, ללא מגע יד אדם. ההתקשרויות למערכת זה"ב יבוצעו באמצעות הסטנדרט הבין-לאומי לזיהוי חשבונות בנק, מספר IBAN (International Bank Account Number). מספר IBAN מורכב מ-23 תווים, הכוללים את מספר חשבון הבנק, מספרי הבנק והסניף, סימון המדינה ושתי ספרות ביקורת. כתוצאה מכך, ניתן לכל חשבון בנק מספר חד-חד ערכי, המבטיח הפחתה משמעותית של מספר ההוראות השגויות שיעברו במערכת.

שיעורי הסליקה במערכות RTGS במדינות נבחרות (בערכים כספיים)

התשלומים הקיים גורם לשינוי באופן השימוש של הציבור הרחב במערכות התשלומים: במרבית המדינות שבהן פועלות מערכות RTGS נסלקים כיום למעלה מ-90 אחוזים מכלל התשלומים, במונחים של שווי כספי, במערכות אלה. יחד עם זאת, כ-99 אחוזים מהתשלומים במשק הם בערכים נמוכים, ואלה ימשיכו, ככל הנראה, להיסלק במסלקת הנייר ובמסלקה האלקטרונית.